

jean-paul sartre

insan özgürlüğe
mahkûmdur

Kendini seçmenin ve özgürleşmenin felsefesi

DESTEK YAYINLARI: 1550

FELSEFE: 66

JEAN-PAUL SARTRE / İNSAN ÖZGÜRLÜĞE MAHKÛMDUR

Yayına Hazırlayan: Hamza Celâleddin

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Yelda Cumalıoğlu

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun

Felsefe Serisi Yayın Koordinatörü: Özlem Kioskü

Üretim Koordinatörü: Semran Karaçayır

Editör: Devrim Yalkut

Kapak Tasarım: İlknur Muştı

Sayfa Düzeni: Cansu Poroy

Sosyal Medya-Grafik: Tuğçe Budak - Mesud Topal

Destek Yayınları: Ocak 2022

Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN 978-625-441-535-7

© Destek Yayınları

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul

Tel. (0) 212 252 22 42

Faks: (0) 212 252 22 43

www.destekdukkani.com

info@destekyayinlari.com

facebook.com/DestekYayinevi

twitter.com/destekyayinlari

instagram.com/destekyayinlari

Deniz Ofset – Çetin Koçak

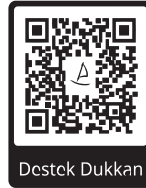
Sertifika No. 48625

Maltepe Mahallesi

Hastane Yolu Sokak No. 1/6

Zeytinburnu / İstanbul

Tel. (0) 212 613 30 06

Destek Dukkan

jean-paul sartre

insan özgürlüğe mahkûmdur

Kendini seçmenin ve özgürleşmenin felsefesi

Yayıma Hazırlayan: Hamza Celâleddin

DESTEK
çevre yayınları

“Jean-Paul Sartre cömert ve cesur bir adamdı. Talihsiz, sömürölmüş, baskılanmış olanların gayelerini her zaman savundu. Özgürlük için her daim, çoğunlukla komünistler ile ve gerektiğinde onlara karşı olarak, mücadele verdi. Aklın kuvvetine ve özgürlük fikrinin bulaşıcı gücüne inandı. Fakat en önemlisi, benim için –ki bunu defalarca söyledim– o bizim Jean-Jacques Rousseau’umuzdu.”

– Louis Althusser

Önsöz

Fransız filozof, edebiyatçı, aktivist ve eleştirmen Jean-Paul Sartre, on dokuzuncu yüzyılda Søren Kierkegaard, Friedrich Nietzsche, Fyodor Dostoyevski gibi filozof ve yazarlarla temelleri atılan egzistansiyalist/varoluşçu eğilimin, yirminci yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biridir. Pek çok filozofun “varoluşçu” olup olmadığı tartışma götürür bir konu olmasına karşın –öyle ki kimi filozoflar bu yakıştırmayı reddedeler– Sartre’in varoluşçu felsefenin görünür sembolü ve kavramsal lokomotifine olduğuna dair hiçbir şüpheye yer yoktur. Öyle ki o, varoluşçuluk kavramını çekincesiz biçimde kullanmış ve bu felsefenin temel ilkelerini ortaya koyarak bahsi geçebilecek bütün filozofların üzerine ilkesel bir şemsiye açmıştır. Sartre, kendisine ve varoluşçu felsefeye yönelmiş bütün eleştirilere karşı dirençli bir pozisyon benimseyerek, bu felsefenin günümüze değin ulaşmasını sağlamıştır. Bu sebeptendir ki varoluşçuluk

ile onun isminin neredeyse zorunlu ardışıklığı, rasgele ya da tesadüf eseri değildir.

Öte taraftan Jean-Paul Sartre, yalnızca felsefi olarak değil, özel yaşamı, politik tavrı, toplumsal konumu ve entelektüel ağırlığı ile de ilgiye değerdir. Yirminci yüzyılın başından sonuna değin süren yetmiş beş yıllık yaşamöyküsüyle o, milyonlarca insanın yıkımına, fiziksel ve düşünsel cengine yol açmış iki dünya savaşını deneyimlemiş, hatta II. Dünya Savaşı'nda Almanlara esir düşmüş ve bunu hemen bir fırsata dönüştürerek felsefesini tam da bu zamanlarda pekiştirmiş, ekonomik, toplumsal, politik buhranlara, intihar furyalarına, bireysel can çekişmelere, hafıza kıvranımlarına ve Avrupada faşizmin yükselişine bizzat tanıklık etmiş, insan soyu tarihinin en kritik kırılmalarında saf tutmuş, toplumsal itirazlara öncülük etmiş ve bütün bunların yanı sıra spekülative bir aşk hayatıyla magazine konu olmuş birisidir. Bundan da evvel, babanın ölümü, anne ile oğul arasındaki duygusal ilişki, çocukluk ve ilk-gençlik kırılmaları, dışlanma, sözcüklere sığınma ve entelektüel çıkış yolları arama gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda, Sartre bizim için oldukça esin verici ve dahası kırıcı, dehşete düşürücü olabilir. Bu halde onun felsefesinin salt kavramsal algılanması elbette mümkün değildir. Tıpkı on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda bahsini açabileceğimiz diğer filozoflar gibi Sartre da, yaşamöyküsü, yaşamöyküsel kırılmaları ve travmaları ile kavranması gereken, doğrudan, yaşamsal bir düşünüşe sahiptir.

Yirminci yüzyılın arka sokaklarında Edmund Husserl'in, Martin Heidegger'in, Albert Camus'nün ve nice düşünürün deneysel düşüncelerinin etrafında ve Jean-Paul Sartre'in bireysel görüşüyle iyice yoğurulmuş; varoluş, özgürlük, özgürleşme, birey, kendini seçme, ben, benlik, özne, öteki, ölüm gibi pek çok kavramı ve problemi izlemek mümkündür. Kabaca bir özetle, Sartre'in yaşamöyküsü ve düşüncesi, bulunduğumuz çağda içine düştüğümüz derin dehlizin incelikli bir analizini ve eğer tercih ediyorsak bu derin dehlizden çıkış yolunu da içerir. Aşkın ve militarizmin iç içe geçtiği bu sırada dışı bağlamda, kendimizi ve yaşam pratiklerimizi bulmamız kaçınılmazdır. Kendimize dipnotlar düşmekten kendimizi alıkoyamayacağımız bu hikâye, ister istemez ve kaçınılmaz olarak varoluşsaldır. Gündelik ve tarihsel problemlerimiz, bu hikâyede belki de çözümlenebilecektir.

Son olarak ise şunları da belirtmek elzemdir: Jean-Paul Sartre, toplumsal hassasiyetin bir yasaya dönüştüğü kimi meselelerde –sözgelimi pedofili meselesinde– takındığı “aykırı” tavırlarla; kadınlar tarafından suda boğulma, hadım edilme ya da yengeç gibi “sırada dışı” korkularıyla, annesine karşı geliştirmiş olduğu “farklı” duygulanışlarıyla, meskalin gibi türlü maddeler kullanarak yaptığı halüsinatif bireysel deneylere olan “anti-geleneksel” tutkusuyla; ilginç, yadırganası ve hem kendi zamanında hem de bugün halen tartışmalı bir isimdir. Fakat bütün bunları etiğe indirgmeden

okumakta fayda vardır; zira benim şahsi düşüncem şudur ki: Tarihsel olan etiğin konusu değildir ve etik yalnızca bugünün eylemselliği üzerinde tahakküm kuralabilir. Tıpkı Martin Heidegger'in bir Nazi oluşu, Louis Althusser'in bir katil oluşu, Jean-Jacques Rousseau'nun kötü bir baba oluşu, Arthur Schopenhauer'un yaşlı kadına karşı tutumu gibi; Jean-Paul Sartre'in zamanında takınmış olduğu tüm tutumlar da, kendi çağı için bağlayıcıdır. Bir filozofu ya da bir başka tarihsel figürü, kendi çağcıl önermelerimizle muhakeme etmek pekâlâ rahatlatıcı olsa bile, bana göre pek de tutarlı değildir. Bu yüzden Sartre'in hikâyesinde de hüküm verici olarak değil, tanık olarak bulunmak anlamlı ve önemlidir. Öyleyse bu pozisyonda, hikâyeyi en baştan dinlemek gerekir.

Hamza Celâleddin

*“Cehennem
başkalarıdır.”*

Filozofun doğuşu, babanın ölümü ve annenin varlığı
*Ölmek Her Şey Değildir,
Zamanında Ölmek Gerekir!*

Jean-Paul Sartre, yaşamını adayacağı varoluşçu felsefenin on dokuzuncu yüzyıldaki en önemli temsilcisi Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin ölümünden beş sene sonra, Paris'te dünyaya geldi. Paris kenti bu yıllarda sanatın ve entelektüel deneyimin merkezi konumundaydı – öyle ki dünyanın her yerinden, Pablo Picasso, Amedeo Modigliani gibi pek çok önemli sanatçı buraya geliyor ve kentin sanatsal deneyimini paylaşıyorlardı. Bu kent daha sonra uzun bir süre, Sartre'in öncülüğündeki varoluşçu felsefenin de merkezi olacak ve ondan biraz sonra ise Gilles Deleuze, Michel Foucault, Jacques Derrida gibi post-yapısalcı filozoflara yer ve yurt olacaktı. Jean-Paul'ün babası Jean-Baptiste Sartre genç bir deniz

subayı ve annesi ise Nobel Barış Ödülü sahibi önemli düşünür ve aktivist Albert Schweitzer'in de kuzini olan Anne Marie Schweitzer'dı. Jean-Paul, Jean-Baptiste ve Anne Marie çiftinin ilk ve tek çocuklarıydı. Nitekim bu tek çocuğun doğumunu izleyen sene, baba Jean-Baptiste erken yaşta, yıllar önce kaptığı bir bağırsak hastalığının, acı verici bir şekilde ilerlemesinin nihayeti olarak yaşama veda etti. Babasını kaybettiğinde küçük Jean-Paul henüz on beş aylıktı ve elbette hiçbir şeyin farkında sayılmazdı. Bu küçük çocuk, yaşamı boyunca babasına dair pek az şey öğrenebilecek, yarım asırdan fazla zaman sonra özyaşamöyküsünü (*Sözcükler – Les Mots*) kaleme alırken ise babası hakkında şöyle yazacaktı:

“Ben onu unutmak olanağına da sahip değildim; birdenbire çekip giderek onu tanımak zevkinden yoksun bırakmıştı Jean-Baptiste beni. Bugün bile onun hakkında bu kadar az şey bildiğim için şaşkınlık içindeyim. Oysa sevmişti o, yaşamak istemişti ve kendini ölürken görmüş-tü; bunlar, bir insanın insan olmasına yeter.”¹

Her ne kadar onu tanımak zevkinden mahrum kalmış hissetse bile; Sartre, babasını hiç tanımadan kaybetmiş olmayı yine de bir lütuf sayıyordu kendisi için. Bu lütuf Sartre'dan önce, babasını henüz beş yaşında iken yitiren Friedrich Nietzsche'ye ve Sartre'dan biraz sonra ise, babasını henüz bir yaşında iken yitiren Albert

1. Jean-Paul Sartre, *Sözcükler*, Can Yayınları, 2019, s. 21

Camus'ye bahşedilmişti. Sartre babasının ölümünün, kendi yaşamı için bir dönüm noktası olduğunu biliyordu. Eğer bu “tam zamanında ölüm” gerçekleşmemiş olsaydı; oğul, babasını varlığının ve özgürlüğünün tam karşısında, büyük bir engel olarak bulacaktı. Bu yüzden Sartre, ölen babasını –büyükannesinin ve diğer akrabalarının da etkisiyle– ödevlerinden kaçmakla suçlarsa da, bu ölüm öyküsünü kendisi için bir fırsat ve bir lütuf olarak görmekten de geri durmuyordu. Bu, babası Jean-Baptiste'in kişiliğinden ziyade –nitekim ona ve onun kişiliğine dair neredeyse hiçbir şey bilmiyordu– “baba” kavramının kendisinden kaynaklanan, tümel bir çıkarımdı. Baba tümelinden hareketle Sartre, kendi babasının genç yaşta ölümünü “iyi ki” olarak anabiliyor ve babasının ölümünü “tam zamanında” olarak nitelendirebiliyordu:

“İyi baba yoktur ve bu bir kuraldır; ama bu kusur yüzünden erkekler değil, çürümüş babalık bağları suçlanmalıdır. (...) Yaşamış olsaydı, babam, boylu boyunca üzerime çökecek ve ezecekti beni. İyi ki genç yaşta öldü.

(...)

Ölmek her şey değildir; zamanında ölmek gerekir.”²

Baba Jean-Baptiste'in ölümünün ardından, Jean-Paul'un annesi Anne Marie sefil ve çaresiz durumda kaldı ve

2. Age. s. 20-21

kucağında on beş aylık bir bebekle beraber anne babasının yanına, Meudon'a dönmek zorundaydı. Jean-Paul Sartre, yeryüzündeki ilk yıllarını, büyükannesinin ve büyükbabasının himayesinde geçirdi. Kocasını kaybedip genç yaşta dul kalan Anne Marie, ailesi tarafından "görünürde" suçlanmıyorsa da, genç kadının hoş görüldüğü de pek söylenemezdi. Sartre'ın daha sonra *Sözcükler*'de yazacağı gibi: "Aileler, dulları, evlenmeden çocuk sahibi olan kızlara tercih ederler kuşkusuz; ama kıl payı."³ Genç kadın, belki de bu görünür olmayan suçlamanın bir savunması olarak, ailesine katkı sağlamak adına çeşitli işlerde çalıştı ve Jean-Paul'ün deyişiyle *kendisini hesapsızca harcadı*. Anne Marie ile çok benzer bir yazgıyı, onunla aynı yılda doğan uzaktan kız kardeşi, Albert Camus'nün annesi Catherine Hélène, çok değil, hemen birkaç sene sonra yaşayacaktı. İşte bu anneler yalnızca oğullarını doğurmakla kalmamış, aynı zamanda onları tarihe kazandırmak için kendilerini feda etmişlerdi. Anne Marie ve Catherine Hélène, Varlık'ın anneleriydi.

Jean-Paul, çocukluk zamanlarında ve belki de daha sonraki yıllarda da biyolojik annesini bir "anne" olarak görmedi. Ona itaat etmiyor, hatta ailedeki konumundan ötürü ona saygı bile duyamıyor, ona yalnızca sevgi ile acıma karışımı, pek de güçlü olmayan bir duygu besliyordu. Anne Marie ismindeki bu genç ve dul kadın, onun için yalnızca tanımı gereği ve öyle dayatılmış olduğu için bir anneydi. Oysa Jean-Paul onu kendisi

3. Age. s. 19

gibi bir çocuk olarak, en fazla bir abla olarak görüyor ve hatta ileride (onu korumak adına) onunla evlenme planları yapıyordu. Her şeyin farkında olan bu çocuk, daha sonra yine *Sözcükler* eserinde şöyle yazacaktı: “Korumak için, ileride onunla evlenecektim. Koruyacağım konusunda söz veriyorum ona; kol kanat gerecektim ve gençliğimi onun yoluna serecektim.”⁴

Fakat küçük Jean-Paul’ün annesini korumak için ileride onunla evlenmesine gerek kalmayacaktı. Zira Anne Marie, hem kendisi hem de oğlu için iyi olabileceğini düşündüğünden, Joseph Mancy isimli bir mühendisle evlendi. Anne Marie’nin hesabına göre bu evlilik; onu, genç yaşta çocuklu bir dul olarak “ortada” kalmanın getirmiş olduğu bütün yük ve sorumluluklardan kolayca sıyrıp alacaktı. Her ne kadar yeterli anekdota sahip olmasak da, görünüşe göre böyle de oldu. Fakat Anne Marie’nin hesaba katmadığı şey, oğlunun bu yeni babaya karşı geliştireceği duygular ve ona karşı takınacağı tavidir. Çiçeği burnunda aile, ergenliğe adım atmak üzere olan Jean-Paul, Anne Marie ve Joseph isimli üvey babadan oluşuyordu. Jean-Paul şimdi bu yeni durumda, başına yeniden bela edilen “baba” figüründen ve daha da kötüsü, annesiyle kurduğu duygusal dünyaya aniden ortak olan bu azılı rakipten kendisini ve annesini korumalı ve diğer yandan ise gelecek planlarını tekrar gözden geçirmeliydi. *Sözcükler* eserindeki otobiyografik hikâyenin Anne Marie ile Joseph’in evlendiği

4. *Age*. s. 23

yıl olan 1917’de sona erişti de elbette tesadüf eseri değildi. Çünkü bu evlilik, on iki yaşına gelmiş Jean-Paul için açıkça bir kırılma noktasıydı. Ve işte bu ilk kırılmada, yaşamının ilk on iki yılından Jean-Paul’ün yanına, ona ölümüne kadar eşlik edecek çok değerli bir enstrüman kâr kalmıştı:

Sözcükler!

~~~~~

“Hayatıma, hiç şüphesiz bitireceğim şekilde başladım: Kitapların arasında.”

~~~~~

*“Kendi geçmişimi
koruyamayan ben,
bir başkasının
geçmişini kurtarmayı
nasıl umabilirim?”*

